

Memoires

1997-B

**Willem
Oltmans**

PAPIEREN TIJGER

Eerder verschenen bij Uitgeverij In den Toren, Baarn:

1	Memoires 1925 - 1953	4	Memoires 1959 - 1961
2	Memoires 1953 - 1957	5	Memoires 1961
3	Memoires 1957 - 1959		

Verschenen bij Uitgeverij Papieren Tijger, Breda:

6	Memoires 1961 - 1963	42	Memoires 1986-B
7	Memoires 1963 - 1964	43	Memoires 1987-A
8	Memoires 1964 - 1966	44	Memoires 1987-B
9	Memoires 1966 - 1967	45	Memoires 1988-A
10	Memoires 1967 - 1968	46	Memoires 1988-B
11	Memoires 1968 - 1970	47	Memoires 1989-A
12	Memoires 1970 - 1971	48	Memoires 1989-B
13	Memoires 1971 - 1972	49	Memoires 1989-C
14	Memoires 1972 - 1973	50	Memoires 1990-A
15	Memoires 1973	51	Memoires 1990-B
16	Memoires 1973 - 1974	52	Memoires 1990-C
17	Memoires 1974	53	Memoires 1991-A
18	Memoires 1974 - 1975	54	Memoires 1991-B
19	Memoires 1975	55	Memoires 1992-A
20	Memoires 1975 - 1976	56	Memoires 1992-B
21	Memoires 1976	57	Memoires 1993-A
22	Memoires 1976 - 1977	58	Memoires 1993-B
23	Memoires 1977 - 1978	59	Memoires 1994-A
24	Memoires 1978	60	Memoires 1994-B
25	Memoires 1978 - 1979	61	Memoires 1995-A
26	Memoires 1979-A	62	Memoires 1995-B
27	Memoires 1979-B	63	Memoires 1996-A
28	Memoires 1979-1980	64	Memoires 1996-B
29	Memoires 1980	65	Memoires 1997-A
30	Memoires 1980-1981	66	Memoires 1997-B
31	Memoires 1981		Nog te verschijnen:
32	Memoires 1981-1982	67	Memoires 1998-A
33	Memoires 1982	68	Memoires 1998-B
34	Memoires 1982-1983	69	Memoires 1999-A
35	Memoires 1983-A	70	Memoires 1999-B
36	Memoires 1983-B	71	Memoires 2000-A
37	Memoires 1984-A	72	Memoires 2000-B
38	Memoires 1984-B	73	Memoires 2001
39	Memoires 1985-A	74	Memoires 2002
40	Memoires 1985-B	75	Memoires 2003
41	Memoires 1986-A	76	Memoires 2004

Aanvullende gegevens over de jaren 1925 tot en met 1948 en over de voorouders van Willem Oltmans zijn te vinden in het fotoboek *Familie Album*, ISBN 90 6728 174 3.

INHOUD

Inleiding	7
Amsterdam	11
Los Altos Hills	82
Amsterdam	94
Bijlagen	165
Register	431

Toen ik Willem Oltmans voor het eerst zag, lopend door de Leidsestraat van de Prinsengracht richting Keizersgracht, kende ik hem al via de publiciteit. Trots als een pauw liep hij daar, kaarsrecht. Aan zelfvertrouwen ontbrak het hem nooit, ondanks de enorme financiële tegenslagen en tegenwerking waar hij bijna zijn hele werkzame leven onder geleden had. Naast zijn gevoel voor humor vond ik dat een van zijn mooiste eigenschappen. Hij zag overduidelijk de kleingeestigheid van vooraanstaande lieden uit de hogere klassen.

Ik herinner me niet meer hoe we met elkaar in contact kwamen, maar dat moet begin jaren '90 zijn geweest, enkele jaren voordat ik hem effectief kon helpen met het halen van zijn gram en het binnenhalen van de zwaar verdiende schadeclaim.

Op gezette tijden dronken we wat bij Dikker & Thijs op de hoek van de Leidsestraat en de Prinsengracht, vlak naast het gebouw waar vroeger de Ondernemingskamer van het Amsterdams Gerechtshof zetelde en schuin tegenover het pand aan de Prinsengracht waar ik zelf toen woonde. Die bijeenkomsten waren voor mij iets waarnaar ik uitkeek. Ik had ook het idee dat hij zich door mijn analyses enigszins gesteund voelde, maar dat kan ik mis hebben. De gesprekken hadden overwegend (maar niet totaal) betrekking op de wijze waarop ouderejaars Luns zijn gigantische frustratie over het succesvol optreden van Oltmans met betrekking tot Nederlands Nieuw-Guinea op Oltmans had botgevierd.

Midden jaren '50 wilde Joseph Luns, als minister van Buitenlandse Zaken, Nederlands Nieuw-Guinea als Nederlandse kolonie behouden. Onder druk van de Verenigde Staten en met name Kennedy moest Nederland dat gebiedsdeel in de jaren zestig toch aan het buurland Indonesië afstaan. Dat was voor Luns geen aangename ontwikkeling. Nog minder aangenaam was het voor hem dat Willem Oltmans daaraan had bijgedragen met zijn vele artikelen en gesprekken met onder meer president Soekarno van Indonesië en vooraanstaande Amerikanen. Joseph Luns heeft de effecten van Oltmans' optreden ongetwijfeld herkend. Anders zou het onverklaarbaar zijn dat hij Oltmans op bijna misdadige wijze gedurende zijn gehele verdere carrière waar mogelijk heeft gesaboteerd. Wanneer Oltmans voor een reis naar het buitenland vertrok in-

- strueerde Luns de betreffende ambassade bijvoorbeeld om Oltmans op geen enkele manier te helpen. Ook werden van overheidswegen leugens over Oltmans verkocht met het doel zijn reputatie te vernietigen.

Het merkwaardige was dat dit gewoon doorging nadat Luns in 1971 door andere ministers was opgevolgd. Het gedragspatroon „Oltmans dwarszitten” was op alle ambassades geïnstitutionaliseerd en totaal losgezongen van de persoonlijke frustraties van Luns.

Oltmans' carrière werd al sinds 1957 op deze manier gesaboteerd. Toen ik hem begin jaren negentig ontmoette was hij reeds lang bezig daar tegen te vechten, maar met weinig succes. De Nederlandse Vereniging van Journalisten NVJ steunde hem aanvankelijk waar mogelijk, maar ook zij had niet de *power* om tegen regeringsbeleid op te treden. Willem Oltmans beschikte aanvankelijk over een kring van vooraanstaande en gerespecteerde Nederlanders, maar niet over de juiste advocaten. Ik geef toe: advocaten zijn niet alleen zaligmakend, maar er zijn echt omstandigheden waaronder het efficiënter is om met goede advocaten een procedure te starten dan om via zachte wegen en beschaafde praatjes door goed opgevoede lieden op informele wijze je belangen te laten behartigen. Oltmans kon ik aan zulke advocaten helpen die bovendien bereid waren pas na voltooiing van de rechtszaak hun declaraties in te dienen (zoals begin vorige eeuw wel vaker voorkwam). Een van hen, Ellen Pasman, maakte zelfs op eigen kosten reizen naar Zuid-Afrika waar het haar lukte cruciale getuigen te vinden met betrekking tot de leugens die in opdracht van de Staat over Oltmans waren verspreid. Haar optreden gaf voldoende munitie om de regering, met name de minister van Justitie Jozias van Aartsen, tot serieus overleg met Oltmans te dwingen.

De NVJ had begin jaren negentig een schadeberekening voor Oltmans opgesteld. Volgens de NVJ had Oltmans door onrechtmatige tegenwerking van de Staat, althans van het ministerie van Buitenlandse Zaken, zo'n 2 miljoen gulden schade geleden. Dat leek mij wat aan de zuinige kant, gezien de periode van veertig jaar waarin hem het leven, althans het werkende leven, bijna onmogelijk was gemaakt. Nadat ik mijn mening over dat schaderapport had gegeven vroeg Oltmans mij een nieuw schaderapport op te stellen. Dat deed ik en ik kwam uit op een schade van ca. f 8.000.000. Onder druk van de door Pasman voorgestelde getuigen en nadat Oltmans had gedreigd ook leden van het Koninklijk Huis als getuige op te roepen bood Buitenlandse Zaken aan de slepende juridische processen te vervangen door een driemanscommissie die over de schadevergoeding bindend zou adviseren. Beide partijen zouden

een commissielid aanwijzen en de twee commissieleden tezamen zouden de derde aanwijzen. Oltmans leek nog even te twijfelen. Ik adviseerde hem echter het aanbod te accepteren. Ook adviseerde ik hem dringend om zijn vertegenwoordiger in de commissie niet op juridische, economische of politieke capaciteiten te selecteren, maar slechts op één eigenschap: de derde man erdoor kunnen drukken. Alzo gebeurde en als derde man werd de voormalig president-directeur van *Elsevier*, Pierre Vinken, aangewezen. De door Vinken geleide commissie bepaalde vervolgens de door de staat aan Willem Oltmans uit te keren schadevergoeding op *f* 8.000.000, ongeveer het bedrag dat ik voor Oltmans had berekend.

In de periode dat ik Oltmans had geholpen had ik, zijn financiële positie kennende, natuurlijk geen nota gestuurd. Nadat Oltmans zijn *f* 8.000.000 had ontvangen nam ik toch de vrijheid zulks te doen. Dat viel niet in goede aarde. Het bleek zelfs nodig een civiele procedure tegen hem starten en vonnis te verkrijgen alvorens hij bereid was enkele duizenden guldens te betalen.

Pieter Lakeman

1 juli 1997*Westerkade*

Om 08.30 uur belde Eduard vanuit Singapore om te vragen of het goed met me ging. Ik stelde hem gerust en bedankte hem voor zijn bezorgdheid. Het gebeurt niet vaak dat ik te beroerd ben om zelfs hem te zien. Iedereen denk meteen aan AIDS, ik ook de afgelopen dagen.

Netty Feldhaus van Ham-de Jong belde. Ik sprak lang met haar. Ze vertelde dat Jeanne de Jong onder afschuwelijke omstandigheden is overleden. Netty heeft de violiste Lola Mees (78) ontmoet, en nu spelen ze regelmatig samen.

Ellen kwam een fax van Colyn brengen. Hij schrijft dat ik geen recht op inzage in mijn dossiers heb omdat de wet die daar over gaat, geldt voor ingezetenen van Zuid-Afrika. Alleen een rechtbank in Zuid-Afrika kan Binnenlandse Zaken dwingen mij inzage in mijn dossiers te geven.¹ Ellen wil deze impasse nu aangrijpen om aan te tonen dat het ons onmogelijk wordt gemaakt de door rechter Punt gevraagde bewijzen te verzamelen.

Ik deed een vervelende ontdekking. Nadat ik zakken vol gelezen en onderstreepte knipsels weg heb gedaan toen ik naar Hillbrow ging verhuizen, ontdekte ik hier in de kast nog ongeveer duizend knipsels van 1979-1989. Ik trof ze gisteren pas aan. Ik ben ze doorgelopen en heb hier en daar nog een waardevol artikel „gered”. Die ga ik in de Koninklijke Bibliotheek toevoegen aan de mappen van de betreffende jaargang. Ook zal ik proberen bij de delen over 1983 en 1984 nog wat toe te voegen aan de *Memoires*-manuscripten.

Sukmawati schreef me een lieve brief. Ze was op 20 juni met Megawati, Rachmawati en Kartika 's avonds bij de herdenking bij het graf van Sukarno in Blitar geweest. Het was er drukker geweest dan andere jaren, omdat nu ook veel aanhang van Megawati was gekomen. Er waren mensen zo ver je kon zien.²

2 juli 1997

Ellen vertelde afgelopen zaterdag dat Doeleman op het feestje

1 Brief d.d. 30 juni 1997.

2 Brief d.d. 23 juni 1997.

bij Peter Nicolaï haar om de hals was gevlogen. Ik vraag me dan direct af wat voor waarden zo'n man heeft.

Erik Jurgens stuurde weer een briefje om mij sterkte te wensen met mijn rug. Heel aardig bedoeld, maar van mij hoort hij niets meer.³ Dat zijn mijn waarden.

Heb tot mijn intense ergernis vanmorgen de laatste stapel knipsels over 1982 en 1983 weg moeten gooien, allemaal informatie over de oorlog in Iran en Irak, en ook van de Falklandoorlog. Die knipsels zouden mijn dagboek zo verrijkt kunnen hebben, als ik maar op tijd had ontdekt dat ik ze gered had. Ik heb ze zelfs heen en weer gesleept naar Zuid-Afrika, juist om ze in mijn *Memoires* te kunnen verwerken. Maar ik kan het niet beter maken dan ik nu doe. Het zou teveel tijd kosten.

Henk Hofland is nog in New York. Ellen faxt hem nu het verzoek een korte verklaring te ondertekenen. Het zal me benieuwen of Henk zal tekenen. Het had Ellen op de gedachte gebracht een vergelijkbare verklaring aan Stoffelen te vragen. Hij bleek daartoe bereid en had bovendien gezegd dat het een stevige verklaring moest zijn omdat het gedonder nu maar eens over moest zijn.

Ik zat te corrigeren op mijn bankje op de Nassaukade. Na een uur keek ik op en zag op de andere bank een Indonesische jongen met lang haar en prachtige ogen. Buce (Boetje) Theue. Hij gaat volgend jaar april terug. Hij had *Mijn vriend Sukarno* gelezen en benadrukte dat ze op school alleen slechte dingen over Sukarno en Hatta hadden geleerd. Hoe is het in godsnaam mogelijk? Hij vertelde me van wat hij gelezen had over mijn ontmoeting met Bapak in Rome.

Er kwam een antwoord van Kok op mijn verzoek (nota bene van 29 april) een bemiddelaar aan te stellen.⁴ Hij verschuilt zich achter het feit dat de zaak onder de rechter is. Ik zwijg in alle talen, maar het wordt steeds duidelijker wat voor vlees ik in de kuip heb met die man.

Ik heb de hele zolder leeggehaald om de documenten van en over de familie Oltmans te vinden. Theo heeft veel vernietigd, maar ik heb nog het nodige weten te redden in Neuheim, voor de *flavor of the past history of our ancestors*. Ik weet dat mijn vader die geschiedenis niet verloren wilde laten gaan. Ik zal ze in die geest koesteren. Mijn ouders hebben toch maar de moeite genomen drie kinderen op de wereld te zetten. Zij maakten zich zorgen over wat er met de familiegeschiedenis zou gebeuren bij het ontbreken van kleinkinderen. Ik heb dan misschien niet

3 Brief d.d. 28 juni 1997.

4 Zie bijlage 1.

voor kleinkinderen gezorgd, maar ik kan wel een reconstructie maken van sommige zeer bijzondere voorouders. Ik zal op 8 juli met de Koninklijke Bibliotheek bespreken of deze familieliedocumenten ook bij mijn dagboeken ondergebracht kunnen worden. Ik denk dat mijn buste daar ook naartoe moet.

3 juli 1997

Den Hertog heeft weer een nieuwe stuk geproduceerd.⁵ Hij blijft proberen de zaken moeilijker te maken, zodat niemand meer begrijpt hoe het zit.

Ik stuurde kopieën van de familiedocumenten die ik op zolder vond naar broer Hendrik.

De krant interesseert me nauwelijks meer, alleen de *International Herald Tribune* is nog wel te pruimen. Misschien dat ik teveel met het schrijven van mijn *Memoires* bezig ben om me nog in de kranten te kunnen verdiepen.

Paul de Ridder belde. Hij was bezorgd dat er niet over het zesde deel van mijn *Memoires* wordt geschreven, het eerste deel dat bij Papieren Tijger is verschenen.

Ellen stuurde een stapel papieren over verklaringen en documenten die zij extra wil inbrengen aanstaande maandag, zoals de verklaringen van Lubbers, Hofland en Gase. Ik ben er niet kapot van. Ellen is na de opzettelijk toegebrachte schade denk ik nooit meer hetzelfde geworden. Ze belde of ze de verklaring van Lubbers vooruit moest zenden. Ze is onzeker. Maar uiteindelijk zullen we winnen, in de eerste plaats door de kracht die ontleend is aan het ons aangedane onrecht.

4 juli 1997

Ik heb slecht geslapen vanwege onrust over het proces. Ik ben zeer onzeker over de indiening van de ingezonden briefjes van Hofland en Gase. Ik vrees dat dit fout is. Dit wil Den Hertog juist graag.

Ik was van 10:15 tot 12:20 uur bij Peter Nicolaï en Ellen Pasman. Eigenlijk heb ik geen zin op te schrijven wat ik hoorde. Den Hertog heeft laten weten dat rechter Punt de verklaringen van Lubbers, Hofland en Gase niet toestaat in de zitting van 7 juli. Na veel geklets of die zitting in dat geval wel of niet moest doorgaan – ik zei vrijwel niets – besloot Peter naar Den Hertog te bellen. Deze kwam aan het toestel. Het ging vooral over de brief van Lubbers, die aan Den Hertog zou hebben verkapt dat Pasman de brief had opgesteld. Ik geloof niet dat Lubbers zoiets

5 Zie bijlage 2.

■ zou doen. Het moet een list zijn om een wig te drijven tussen Lubbers en Pasman. Peter zei later: „Ja, Den Hertog realiseerde zich dat hij dit niet had mogen zeggen.” Den Hertog had moeten zeggen dat de informatie over de verklaring van Lubbers via via bij hem was gekomen. Maar Den Hertog staat erop om die brief maandag buiten de zitting te houden. „Ik houd me aan de regels,” zei de lul ook nog. Den Hertog verweet Nicolai en Pasman bovendien de media te gebruiken en benadrukte het feit dat Ellen de meened van Docters van Leeuwen op de voorpagina van *de Volkskrant* kreeg.

Toen Ellen even de kamer uit was, zei Nicolai dat hij zelf ook niet had begrepen wat Ellen eigenlijk wilde. Ik vond dat een messteek in de rug, maar dat is deel van Peters „tactiek”. Ik ga dat niet tegen Ellen zeggen, maar ik ben er zeker van dat Nicolai hetzelfde heeft gedaan bij de NVJ (Verploeg en Abram) ten aanzien van mij. Hij gaf zelfs toe dat dit een probleem was. Maar die tactiek van begrip tonen en kruipen, maakt het wel mogelijk dat hij Den Hertog aan de telefoon krijgt, die deur is voor Ellen dichtgekwakt. Maar aan het eind van de dag belde Ellen op dat ze per telefoon vrede had kunnen sluiten met Den Hertog: „Whatever that may mean.” Peter en Ellen zetten maandag nu door. Peter faxte rechter Punt om hem te overtuigen de bewuste verklaringen toch toe te staan, zowel omdat de richtlijnen dat niet in de weg staan, als omdat de argumenten van Den Hertog geen steek houden.⁶

5 juli 1997

Het ruimtevaarttoestel Pathfinder arriveerde op Mars. Niet te geloven, de foto's die het gemaakt heeft komen al aan. In 2012 zou de mens kunnen landen op de „rode planeet”. Er is een persconferentie in Pasadena waar de eerste foto's worden getoond. Het onweert en er is plensregen, het meest afschuwelijke weer denkbaar. Ik werk.

Charles Kuralt, journalist voor CBS, is overleden.⁷ Hij was naast mij een van de andere journalisten die in 1962 voor het Congres beschuldigd werden pro-Castro propaganda te maken.⁸ Hij was pas 62.

Kok demonstreert weer eens dat hij de helft van de tijd niet weet waar het over gaat en dat hij het socialisme allang de rug heeft toegekeerd. Staatssecretaris van Economische Zaken Anneke van Dok-van Weele heeft afgelopen dinsdag in de *Inter-*

6 Zie bijlage 3.

7 *International Herald Tribune*, 5 juli 1997.

8 Zie *Memoires 1961-1963*.

national Herald Tribune gezegd dat het Amerikaanse beleid om Cuba in een isolement te drijven „redeloos” is en verwijt Clinton gebrek aan leiderschap.⁹ Kok, die in het geveel wil blijven bij Clinton, gaat haar op het matje roepen, want het stuk beviel hem niet. Van Dok heeft gelijk, Kok is een slijmerd.

Nog achttien dagen in het gipsharnas. Doorbijten maar. Ellen gaf om 19.00 uur vijf pagina's van de concept-pleitnota af. Om te huilen zo slecht (helaas) – en ze werkte er in Zuid-Afrika al aan. Peter laat helemaal niets zien of horen: *no money, no business*. Maar zijn brief aan Punt was perfect.

6 juli 1997

Regen, regen en meer regen. Ik werk al vanaf 08.00 uur aan het schrijven van mijn *Memoires*. Ik moet verder. Het wordt, denk ik, weer een prachtig deel.

Peter en Ellen ploeteren voort op kantoor aan de pleitnota's. „Dat zouden normaliter zes advocaten moeten doen,” zei Ellen.

De zitting van morgen staat aangekondigd op het ANP-net. John Jansen van Galen wilde vier minuten met me praten in *Met het Oog op Morgen*, wat ik met Nicolai besprak.

Toen belde Ellen: „Weten alle kranten het?”

„Luister naar jezelf,” zei ik.

„Ja, maar misschien kan ik een aantal journalisten bellen.”

„Dat is het allerlaatste wat je moet doen,” zei ik haar.

Peter vreest dat Lubbers gaat terugkrabbelen, en ervan maakt dat hij slechts een persoonlijke mening had gegeven. Dan is zijn verklaring verder niets meer waard.

Als de pleitnota's nog komen – dat kan nooit in een dag – dan lees ik ze zeker niet. Ik heb geen zin in ergernis, net voor deze beruchte zitting.

Wat doe ik met *Met het Oog op Morgen*?

Je kunt er donder op zeggen dat de tegenpartij er alles aan zal doen om onze bondgenoot Lubbers voorgoed van ons los te weken. Ellen had nooit de brief van Lubbers moeten inzenden, maar als overval moeten gebruiken, zoals ik haar uitdrukkelijk had gevraagd. Ze had geen geduld. Ze doet onbezonnen en ondoordachte dingen. De trip naar Colyn was ook onvoldoende voorbereid.

Ik vraag me ook af waarom Buthelezi niet meer heeft gereageerd.

Heb een kort, rustig gesprekje met John Jansen van Galen ge-

9 *De Volkskrant*, 5 juli 1997.

had. Toen ik zei niet te begrijpen dat de burgers van Nederland het laten gebeuren dat hun geld voor deze doeleinden wordt misbruikt, hoorde John het niet eens en kletste eroverheen.

7 juli 1997

Den Haag

De rechtbank bestond uit B.C. Punt, mevrouw M.D.J. van Reenen-Stroebel en mevrouw P.A. Koppen. De rechtbank beweerde de brief van Lubbers en andere stukken niet ontvangen te hebben! De brief mochten daarom niet aan de orde komen, en de rechtbank gelaste daarom mijn advocaten hun pleidooi te beperken. Ellen Pasman zei de stukken wel verzonden te hebben aan de rechtbank en de procureur, en ze bovendien nog eens te hebben gefaxt. Toch bleef de rechtbank bij de beslissing dat de verklaring van Lubbers, evenals de andere producties die 2 en 3 juli nog zijn verzonden, niet meegenomen mochten worden in het pleidooi. We stonden meteen al op achterstand.

19:00 uur, trein naar Amsterdam

Eerst werd er geknokt over het wel of niet achter gesloten deuren houden van de zitting. Rechter Punt besliste dat het een open zitting moest blijven.¹⁰ Den Hertog wilde de hele zitting afblazen en uitstellen naar 11 september, omdat delen van ons pleidooi niet mochten worden behandeld, en hij bang was dat daar dan steeds op gewezen moest worden. Maar rechter Punt liet de zaak toch doorgaan.

Ellens pleidooi was prima, ook op een goede toon.¹¹ Peter sloot zijn pleidooi met een cadens, hoe hij aanvankelijk perplex was geweest over mijn beschuldigingen tegen de Staat, en de twijfels die hij had gehad over mijn zaak, tot hij de gesprekken had gevoerd in Zuid-Afrika en vernam waar geheime diensten zoal toe in staat waren.¹²

Er was nauwelijks pers, alleen het meisje van het ANP en een meisje van de radio.

Na de pauze kwam het pleidooi van Den Hertog, die begon met te protesteren tegen het feit dat ik tijdens de pauze de verklaring van Lubbers aan de pers had gegeven. „Dat had je niet zo openlijk mogen doen,” zei Peter Nicolaï tegen me. Ik wierp tegen dat als je naar Den Hertog luistert, de Staat nooit onrechtmatig heeft gehandeld en ik alle ellende over mezelf heb afgeroepen.

10 Zie bijlage 4, het proces-verbaal van de zitting.

11 Zie bijlage 5, het pleidooi van Ellen Pasman.

12 Zie bijlage 6, het pleidooi van Peter Nicolaï.